

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

”antikromanerna” och annan hövisk men antikinspire-rad romanlitteratur på den europeiska kontinenten. Sagaskrivarna har uteslutit eller förkortat poetiska, subjektiva och moraliserande element i sina latinska förlagor i syfte att åstadkomma en i möjligaste mån opartisk, fak-tainriktad och trovärdig framställning på prosa av det yttre händelseförloppet. Dessa översättare har med andra ord anpassat texterna till den inhemska sagaskrivningens krav på narrativ objektivitet. Endast *Alexanders saga* skiljer sig från de övriga texterna genom att använda en mer högre retorisk och lyrisk prosa för att återge poetiska kvaliteter i Gautier de Châtillons vergilianska hexametrar. Men också denne översättare (Brandr Jónsson?) iakttar den klassiska isländska sagaskrivningens princip om narrativ objektivitet genom att separera själva det faktiska händelseförloppet från Gautiers moraliserande och starkt känslomässiga kommentarer, som i regel introduceras med någon lätt distansnerande formulering av typen: ”Mäster Galterus har följande att säga om denna händelse.” Översättaren är alltså angelägen att själv framstå som strikt neutral historiker, inte som predikant eller diktare.

Fast de isländska översättarna uppenbarligen var lärda klerker med goda latinkunskaper, har de enligt Stefanie Würth inte i första hand skrivit sina texter för klerikala läsare utan bearbetat dem till nytta och nöje för en bredare världslig publik av den sort som uppskattade saga- och säganderhållning av inhemska typ. Sin utländska inspiration har de i första hand hämtat från England, inte från Frankrike. Några av översättarna tycks ha varit munkar i något av de benediktinerkloster som fanns på Island. Men deras texter har av allt att döma skrivits för att läsas högt i en miljö av hövdingar, hirdmän och storbönder, dels på Island, dels även i Norge. Och även om deras litterära inflytande på de inhemska sagorna förmodligen var relativt begränsat, så har de dock bidragit till att vidga världsbilden och kunskapen om antikens historia i det norröna bondesamhället, i varje fall bland historie-skrivare av Snorre Sturlassons typ.

Frågan om översättningslitteraturens inflytande på den inhemska sagaskrivningen berörs endast flyktigt av Stefanie Würth, men hon har ändå i denna bok levererat ett mycket väsentligt bidrag till det centrala litteraturhistoriska forskningsområde som Ernst Robert Curtius introducerade i sitt banbrytande verk *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948). Värdet av hennes insats ökas ytterligare genom de kommenterade översättningar av *Isländische Antikensagas* hon utgivit på förlaget Diederichs i München. En första volym med översättningar av *Trójumanna saga*, *Breta sögur* och *Alexanders saga* utkom 1996, och en andra volym lär vara på väg.

Lars Lönnroth

Lena Kåreland, *Modernismen i barnkammaren. Barnlitteraturens 40-tal* (Skrifter utgivna av Svenska barnboks-institutet, 66). Rabén & Sjögren. Stockholm 1999.

Studiet av litteraturkritik är en svår forskningsgenre eftersom det sällan tillåter någonting utöver statistiska fakta och deskriptiva observationer. Lena Kårelands doktorsavhandling från 1977 *Gurli Linders barnbokskritik* (Bonnier) kan från dagens horisont knappast betraktas som särskilt innovativ metodiskt och teoretiskt sett, men den måste sättas in i sitt rätta sammanhang. Kåreland hör till den generation svenska barnlitteraturforskare som kom fram efter att barnlitteratur blivit ett legitimt akademiskt forskningsämne. Barnlitteraturforskningen världen över befann sig då praktiskt taget i sin linda, och Sverige låg före de flesta andra länder inom detta område, det vill säga det fanns nästan inte heller några internationella förebilder. Under detta första decennium gällde det för alla svenska doktorsavhandlingar i barnlitteratur att kartlägga utgivningen och undersöka det barnlitterära systemet; literatursociologi och reception var de centrala metoderna, vilket framgår tydligt när man betraktar avhandlingarna knutna till 1970-talets projekt ”Barnlitteratur i Sverige” (utöver Lena Kåreland kan nämnas Stefan Mählqvist, Christina Tellgren, Ulla Lundqvist och Sonja Svensson). Genom att studera den viktigaste tidiga barnbokskritikern i Sverige, Gurli Linder, satte Kåreland in den svenska barnlitteraturen i ett större sammanhang. Studien är än idag den enda av sitt slag i Sverige och trots sin deskriptiva karaktär en viktig källa kring det tidiga 1900-talets barnlitteratur. Den ger även en utmärkt överblick över läspedagogikens historia.

I *Modernismen i barnkammaren* undersöker Kåreland den period i den svenska barnlitteraturhistorien som kanske är minst studerad av forskare. Av tradition brukar man börja den svenska barnlitteraturens moderna tide-räkning från det magiska året 1945, då den första Pippi-boken publicerades och då en rad betydelsefulla barnboks-författare debuterade, bland annat Lennart Hellsing, Tove Jansson, Hans Peterson och Marta Sandwall-Bergström. När Kåreland istället granskar hela 1940-talet, utan att dela decenniet i två hälften, går hon tvärs emot denna mycket etablerade tradition, vilket möjliggör en radikalt ny syn på barnlitteraturens utveckling. Det är den första, synnerligen innovativa av de två idéer som ligger till grund för Kårelands studie: ett ifrågasättande av den traditionella periodiseringen av den svenska barnlitteraturen. Den andra, minst lika omvälvande tanken är ett ifrågasättande av dess isolering från allmänlitteraturen. I stället för att understryka barnlitteraturens särställning betraktar Kåreland den som en naturlig del av den allmänna litteraturen och ett fenomen som uppstår och utvecklas i samspel med det övriga litterära systemet.

Begrepp som modernism och modernitet är centrala i denna granskning. Det innebär att Kåreland måste gå långt bortom barnlitteraturens ramar och skärskåda det svenska litterära 40-talet med all dess komplexitet. Hon visar bland annat att enbart mot bakgrunden av de allmänna litteraturdebatterna kan man förstå den ökända Pippi-fejden, som i hennes framställning blir minst lika mycket en estetisk som en pedagogisk fråga. Modernismens syn på barnet blir den gemensamma nämnaren för både den litterära fyrtiotalismen och 40-talets barnlitteratur, medan sådana modernismens grundbegrepp som uppbrott och förnyelse är just de drag som ständigt utpekats som mest framträdande hos den ”nya” svenska barnboken efter 1945. Genom att överge det vanliga pedagogiska perspektivet på barnlitteraturen och istället betrakta den ur litteraturestetisk synvinkel ger Kåreland mycket mer övertygande och spännande förklaringar till hur och varför författare som Astrid Lindgren, Lennart Hellsing och Tove Jansson blev möjliga.

För att lyfta fram det nya och det revolutionerande i barnlitteraturen (som många tidigare kritiker har gjort oreflekerat, som om det vore en självklarhet) måste Kåreland först noggrant undersöka det barnlitterära etablissemanget, representerat framför allt av den traditionella barnbokskritiken. I kapitlet om Eva von Zweigbergk, tidigare publicerat som småskrift under titeln *Traditionalist och smakdomare* (1997), visar Kåreland på denna kritikers absoluta dominans, på hennes position som mer eller mindre enväldig bedömare av ”bra” och ”dålig” barnlitteratur under en lång period. von Zweigbergk skildras som en konservativ och föga flexibel kritiker, vars kriterier för ”bra” barnlitteratur var realism, god smak, korrekt språk, pedagogisk nytta och traditionella borgerliga värden. Hon hade även en mycket rigid syn på genrer och skiljde behårt mellan pojkk- och flickböcker. Det är mot denna bakgrund som särskilt Lennart Hellsings verksamhet som författare och kritiker framstår som revolutionerande. Hellsing som författare för både barn och vuxna och även som den nya tidens kritiker och läspedagog blir det centrala undersökningsobjektet i boken. I det andra kapitlet om Hellsing lämnar Kåreland den renodlade litteratursociologin och går in på närläsning av texterna. Relationen mellan Hellsings barnpoesi och vuxenpoesi står i fokus i detta kapitel. Även om Hellsings barnrim har undersökts förut tillför Kårelands modernistiska glasögon en ny förståelse av denna 1900-talets stora svenska ordkonstnär. En av de teoretiska utgångspunkterna blir de semiotisk-psykoanalytiska teorierna om det preverbala och det verbala språket, som Kåreland visserligen tillskriver Julia Kristeva snarare än deras verkliga upphovsman Jacques Lacan. Den lacanska läsningen av såväl Hellsings poesi som Pippi-böckerna tillhör obestridligen en ny fas i svensk forskning kring dessa författare. När Kåreland i sitt sista

kapitel visar paralleller mellan dadaismen och *Pippi Långstrump* ur ett intertextuellt perspektiv tillför hon en ny aspekt till studien av detta mästerverk, till synes sön-dergranskat av både Ulla Lundqvist och Vivi Edström. ”Pippi som lingvist” har undersökts på ett spännande sätt av Christina Heldner, men Kårelands dialogiska och karnevaleska synvinkel tar det flera steg vidare.

Det som tydligt markerar Lena Kårelands position som forskare i denna bok, jämfört med den konventionella litteratursociologiska barnlitteraturforskningen, inklusive hennes egna tidigare verk, är övergången från en deskriptiv till analytisk forskning, med en mycket grundlig teoretisk förankring. *Modernismen i barnkammaren* bygger på Pierre Bourdieus kultursociologiska teorier, och Kåreland använder hans begrepp som litterära fält, symboliskt, socialt och kulturellt kapital för att skapa adekvata teoretiska ramar för sina diskussioner av konkreta författarskap och verk och deras ömsesidiga påverkan och betydelse. Mig veterligen är det första gången Bourdieus teorier tillämpas på barnlitteratur, vilket gör Kårelands studie till en betydelsefull teoretisk förbild.

Den mängd arkivstudier som ligger bakom *Modernismen i barnkammaren* är imponerande. Sist med inte minst visar den Kårelands djupa kunskaper i allmän litteratur, vilket är långt från självklart när det gäller barnlitteraturforskare. Jag tvekar inte att kalla denna studie ett av 1990-talets mest betydelsefulla svenska arbeten inom sitt område. Den ligger även helt i linje med en av starkaste riktningarna i internationell barnlitteraturforskning, där begreppet ”crosswriting”, tvärskrivande, det vill säga litteraturens samtidiga tilltal mot vuxen- och barnpublik, har blivit ett viktigt redskap i undersökningen av barnlitteraturens estetik.

Maria Nikolajeva

Synnöve Clason, *Pudeln kärna. En bok om Johann Wolfgang Goethe*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1999.
Åke Lundqvist, *Goethes tystnad. En essä*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1999.

Den 28 augusti 1999, på 250-årsdagen för Goethes födelse, undertecknade germanisten Synnöve Clason förordet till sin drygt 300-sidiga volym *Pudeln kärna. En bok om Johann Wolfgang Goethe*. Därmed kom Goethejubiléet att, om än sent, ge resonans även i svensk litteraturvetenskap. Synnöve Clasons life and letters-liknande monografi är kronologiskt (och geografiskt) upplagd. I en välkommen översikt över använd litteratur i slutet av boken anger Clason att hon i huvudsak följer C. O. Conradys *Goethe Leben und Werk* från 1981. Här nämner hon även med erkänsla Nicholas Boyles ännu oavslutade *Goethe – the Poet and the Age* och Richard Friedenthals *Goethe*.